

Biologiya darslarini tahlil qilishning pedagogik va ilmiy asoslari.

E.K.Egamov-TTA.Urganch Filiali Akademik litseyi biologiya fani o`qituvchisi,

Z.A.Ibragimova-Urganch shahar 4-son maktab biologiya fani o`qituvchisi,
O.X.Madyorova-Hazarasp tuman 43-son maktab biologiya fani o`qituvchisi.

Annotatsiya. Ushbu maqolada Biologiya darslarini tahlil qilishning pedagogik va ilmiy asoslarini tashkil etuvchi darsni kuzatishga tayyorgarlik, darsning borishini kuzatish, o`z-o`zini tahlil qilishni ta`minlash, dars tahlili va takliflar berishning me`yoriy tamoyillari sharhlangan.

Kalit so`zlar: Dars ,ilmiy tahlil. psixologik tahlil, metodik tahlil, didaktik tahlil. umumpedagogik tahlil, hikoya usuli, og`zaki bayon usuli, suhbat usuli.

Абстрактный. В данной статье излагаются нормативные принципы подготовки к наблюдению за уроком, наблюдения за ходом урока, обеспечения самоанализа, анализа урока и подачи предложений, которые составляют педагогическую и научную основу анализа уроков биологии. .

Ключевые слова: Урок, научный анализ. психологический анализ, методологический анализ, дидактический анализ. общепедагогический анализ, метод рассказа, метод устного изложения, метод беседы.

Abstract. In this article, the normative principles of preparing for observing the lesson, observing the progress of the lesson, ensuring self-analysis, analyzing the lesson and giving suggestions, which make up the pedagogical and scientific basis of the analysis of biology lessons, are explained.

Key words: Lesson, scientific analysis. psychological analysis, methodological analysis, didactic analysis. general pedagogical analysis, story method, oral presentation method, conversation method.

Kirish. Tabiat to`g`risidagi yetakchi fanlarning biri sanalgan biologiya zimmasiga o`quvchilarning ilmiy dunyoqarashini shakllantirishda ancha mas`uliyatli vazifalar tushadi. Shu sababli, ham maktab biologiya o`quv fanining mazmuni o`quvchilarda ilmiy dunyoqarashni shakllantirishda katta imkoniyatlarga ega.Biologiyani o`qitishda avvalo, o`quvchilarni biologiyaning asosiy g`oya, nazariya, qonuniyatlari va tushunchalari, amaliyot, xalq xo`jaligining turli tarmoqlarida tutgan o`rni, biologik bilimlarni o`zlashtirishning ahamiyati bilan tanishtirish nazarda tutiladi va shu orqali o`quvchilarda ilmiy dunyoqarashni shakllantirish va insonning tabiat va jamiyatga ongli munosabatini tarkib toptirish

bilan uzviy bog'langan holda ta'lim-tarbiyaviy tizim vujudga keltiriladi. Shu sababli har bir bo'lg'usi biologiya fanlari o'qituvchisi darsni kuzatish va tahlil qilishning me'yoriy asoslarini bilishi muhim amaliy ahamiyat kasb etadi.

Dars kuzatish va tahlil qilish orqali o'quvchilarning umumiy tayyorgarligi, bilim olishdagi faoliyati, o'quv faniga bo'lgan qiziqishi, diqqat bilan ishlashi, matn, xarita, jadval, asboblardan mustaqil ishlay bilishi, o'qituvchiga bo'lgan munosabati aniqlanadi. Shu bilan birga o'qituvchining faoliyati ham tahlil qilinadi. Chunonchi, o'qituvchining o'quv dasturi materiallarini bilish darajasi, yangi mavzuni tushuntirish jarayonida asosiy fikrni ajratib olishi, ilmiylik va soddalik, ko'rgazmalilik tamoyillariga rioya qilishi, dars maqsadini to'g'ri qo'yishi, dars jarayonini to'g'ri rejalashtirishi, darsda hamkorlikka erisha olishi, bilim va ko'nikmalarni o'zlashtirishni nazorat etishi, o'quvchilar bilan yakka va jamoada ishlashni tashkil eta bilishi, dars mobaynida vaqtdan unumli foydalanishi va pedagogik muomala madaniyatini egallaganlik darajasi kabi jihatlar inobatga olinadi.

Ta'kidlash joizki, umumiy o'rta ta'lim maktab o'qituvchilarining darslarini tahlil qilishda ko'pincha kuzatuvchilar darsga yaxlit tizim sifatida qaramay ko'proq tashqi jihatlariga baho beradilar, darsning mazmun-mohiyati xususida yuzaki mulohaza yuritadilar. Shuningdek, dars tahlilida o'qituvchining ko'rsatmali qo'llanmadan foydalanishi, didaktik kartochkalar bilan ishlashi va hokozalar aytiladi-yu, ammo ulardan nima maqsadda, qaysi vaziyatda foydalanilgani, qanchalik samara berganligi, vaqt taqsimotiga to'g'ri amal qilinganligi, o'quvchilarning yosh xususiyatlarini hisobga olgan-olmaganligi kabi masalalar to'g'risida fikr yuritilmaydi. Bundan tashqari yana bir jiddiy kamchilik o'qituvchining o'zini o'zi tahlil qilishiga e'tibor qaratmaslikdir. Shundan kelib chiqib darsni tahlil qilishning pedagogik va ilmiy asoslarini o'rganish muhim ahamiyat kasb etadi.

Natija va munozara. Darslarni tahlil qilish faqatgina metodik ahamiyatga ega bo'lmay, balki maktabda o'quv-tarbiya jarayoniga rahbarlik va nazoratning muhim shakllaridan biridir. O'qituvchi darsni kuzatish va tahlil qilish amaliyotining tizimli amalga oshirilishi darslarni qiyoslash va yo'l qo'yilgan xatolarning bartaraf etilganligini aniqlash imkoniyatini beradi. O'qituvchilarning o'zaro dars kuzatishi tajriba almashinuv jarayoni bo'lib, dars o'tayotgan o'qituvchi bor mahoratini ishga solib, yuqori ishchanlik bilan faoliyat ko'rsatsa, tahlil qiluvchi o'qituvchi esa taklif va mulohazalar berish orqali tajribasini boyitadi, metodik malakasini oshiradi.

Dars tahlili o'quv mashg'ulotini kuzatish, o'rganish shaklida olib boriladi. Shu o'rinda savol tug'iladi. O'qituvchining darsi kim tomonidan kuzatilishi lozim?

Qanday maqsad bilan kuzatiladi va tahlil qilinadi? O'qituvchining darsi viloyat XTB, tuman, xalq ta'limi bo'limi, ta'lim muassasalari rahbarlari, xodimlari, metodistlar va o'qituvchilar tomonida kuzatiladi va tahlil qilinadi.

Buning uchun, eng avvalo, darsga kirishdan maqsad nimadan iborat ekanligini aniqlab olish zarur.

Dars quyidagi maqsadda kuzatiladi va tahlil qilinadi:

- ta'lim va tarbiya jarayoni sifatini aniqlash;
- o'qituvchining pedagogik mahoratini oshirishga yordam berish;
- ilg'or ish usullari va metodlarini o'rganish va ommalashtirish;
- o'qituvchilarning o'zaro tajriba almashishi;
- o'quvchilarning bilimi va tarbiyalanganlik darajasini aniqlash;
- ilmiy-tadqiqot ishlarini amalga oshirish;
- o'quvchilarning bilish faoliyatini o'rganish;
- dars jarayonida yuzaga kelishi mumkin bo'lgan xato va kamchiliklarning oldini olish, o'qituvchiga amaliy va metodik yordam ko'rsatish;
- ta'lim-tarbiya jarayonida o'quvchilar psixologik xususiyatlarini o'ziga xosligini e'tiborga olish;
- darsda o'quvchilarni faollashtirish va mavzuni o'zlashtirishlarini e'tiborga olinganligi.

Dars - o'quv jarayonining juda ko'p ta'lim-tarbiya qirralarini hal qiluvchi asos hisoblanadi. Shunga ko'ra darsni kuzatuvchi va tahlil qiluvchilardan maxsus tayyorgarlik ko'rish talab etiladi.

Darsni tahlil qilish quyidagi bosqichlarda amalga oshiriladi.

1. Darsni kuzatishga tayyorgarlik.
2. Darsning borishini kuzatish.
3. O'z-o'zini tahlil qilishni ta'minlash.
4. Dars tahlili va takliflar berish.

Darsni tahlil qilishda quyidagilarga e'tibor qaratish tavsiya etiladi.

1. Darsni kuzatishdan oldingi tayyorgarlik:
 - dars kuzatishdan ko'zlanayotgan maqsad va vazifalarni shakllantirish;
 - kuzatiladigan darsni aniq belgilab olish;
 - dars kuzatish tuzilmasini tayyorlash;
 - kerakli materiallarni tayyorlash; o'qituvchi bilan suhbatlashish.
2. Darsning maqsadlarini tahlil qilishda:

- o'quv fani va mavzuning o'ziga xos tomonlari, o'quvchilar yoshi va bilim darajasi e'tiborga olingan holda ta'lim-tarbiya maqsadining to'g'ri va asosli qo'yilganligi;

- o'quvchilarning tayyorgarligi, o'rganilayotgan mavzu bo'yicha darslar tizimidagi aynan shu darsning o'rnini hisobga olgan holda maqsad qo'yilishining to'g'riligi va asoslanganligi;

- dars asosiy g'oyasining to'g'ri qo'yilishi va o'quvchilarga maqsadning yetkazilishi, maqsadga erishish darajasi.

3. Dars tuzilmasi va darsning tashkil qilinishini tahlil qilishda:

- dars tuzilmasining dars maqsadlariga mosligi;
- darsning turi, strukturasi puxta o'ylanganligi;
- dars bosqichlarining mantiqiy ketma- ketligi va bir- biri bilan bog'liqligi;

- dars bosqichlari uchun vaqtning to'g'ri taqsimlanganligi;
- o'qitish shakllarining to'g'ri tanlanganligi;
- dars rejasining mavjudligi va uning o'qituvchi tomonidan bajarilishini tashkil qilish;

- dars jihozlari. O'qituvchi va o'quvchilarning mehnatini unumli tashkil qilish.

4. Dars mazmunini tahlil qilishda.

- dars mazmunining Davlat ta'lim standarti talablariga mosligi;
- materiallarning ishonchliligi, to'liqligi, tushunarililigi;
- bayon qilinayotgan materialning ilmiy darajasi;
- darsning tarbiyaviy yo'nalishi, ta'limiy ta'sir darajasi;
- darsni hayot, mehnat tarbiyasi va kasbga yo'naltirish bilan bog'lash;
- o'quvchilar tomonidan yangi bilimlarni qabul qilishdagi qiyinchiliklarni bartaraf etish;

- yangi materialning asosiy g'oyasini ajratish. Yangi tushunchalarni shakllantirish. Tayanch bilimlarning muhimligini ko'rsatish.

5. O'quvchilarning mustaqil ishlarini tashkil qilish

- Mashq va topshiriqlarning xususiyatlari, mustaqil ishlarining turlari, murakkablik darajasi, o'quvchilar tayyorgarlik darajasining hisobga olinganligi;

- o'qituvchi tomonidan tushuntirish ishlarining olib borilishi;
- o'qituvchining yordami. Yangi materialning o'zlashtirilganlik darajasi;

• yangi mavzuning oldingi mavzular bilan bogʻlanganligi. Takrorlash (tashkil qilish, shakllari, usullari, hajmi).

6. Dars oʻtish metodikasini tahlil qilish

Oʻqitishning metod, vosita va usullarini tanlashda oʻquv materialining mazmuniga, dars maqsadlariga, sinfning imkoniyatlariga mos tanlanganligi va asoslanganligi. Oʻqituvchi tomonidan darsning har bir bosqichida metod, usullarni toʻgʻri qoʻllanganligi, ishlatilayotgan metod va usullarning xilma-xilligi. Koʻrgazmali qurollar, tarqatma materiallar, texnika vositalaridan samarali foydalanilganligi. Oʻqituvchining metodik qurollanganligini va pedagogik texnikasini baholash.

7. Oʻquvchilarning darsdagi intizomi va ish faoliyatini tahlil qilish

Sinfga umumiy baho berish. Sinfning diqqati va faolligi. Fanga boʻlgan qiziqishi. Oʻquvchilarning dars bosqichlaridagi layoqati.

Oʻquvchilarning mustaqil oʻquv faoliyatini tashkil qilish. Oʻquv faoliyati shakllaridan foydalanishning samaradorligi va maqsadga muvofiqligini baholash. Umumtaʼlim va maxsus koʻnikma hamda malakalarni shakllantirish. Yagona talablarning bajarilishi. Iqtidorli va qoloq oʻquvchilar bilan yakka tartibda ishlash. Umumiy va yakka ishlash faoliyatni birgalikda olib borish. Sinfning intizomi va intizomni saqlash usullari.

8. Oʻqituvchining oʻquvchilar bilan muloqati.

Pedagogik etikasi, nutqi, ahloqiy va psixologik iqlimning tashkil etilishi.

9. Oʻquvchilar bilimni baholash

Oʻquvchilarga berilgan bilim, koʻnikma va malakaning sifati. Mustahkam va chuqur bilim berilishi. Foya va materiallarning asosiy tomonlarini koʻrsata olishi, amaliy koʻnikmalarning egallaganlik darajasi.

Tekshirish turlari. Baholarning jamlanganligi.

10. Uy vazifasini tahlil qilish

Uy vazifasini berishdan maqsad va hajmi. Sinfda bajarilgan ish bilan uyga berilgan vazifaning hajmi. Uyga berilgan vazifaning xususiyati (ijodiy, takrorlash, mustahkamlash, rivojlantirish), uy vazifasini berishda oʻqituvchining izohi.

Darsni tahlil qilishni quyidagi turlarga boʻlish mumkin:

1. Ilmiy tahlil.
2. Psixologik tahlil.
3. Metodik tahlil.
4. Didaktik tahlil.
5. Umumpedagogik tahlil.

Ilmiy tahlil-berilayotgan bilimlarning ilmiy –nazariy jihatini, o'quvchi bajarayotgan mustaqil ishning maqsadga muvofiqligini aniqlash demakdir .

Dars kuzatuvchi har bir rahbar darsning ilmiy tahlilida asosan quyidagilarga e'tibor berishi maqsadga muvofiq bo'ladi :

1. O'qituvchining ilmiy jihatdan (o'zi mutaxassis bo'lgan fanni ilmiy asosda chuqur bilishi) qurollanganligi.

2. Shu kungi darsga ilmiy jihatdan tayyorgarlik holati.

3. O'z mutaxassisligiga oid eng yangi ilmiy –nazariy axborotlar bilan qurollanib borishi.

4. Dars jarayonida ilmiy qoida va ta'riflarning to'g'ri bayon etilishi hamda ilmiy atamalarning o'quvchilarga singdirib borilishi.

5. Darsda ta'limning o'ziga xos xususiyatlarining hisobga olinishi.

6. Darslik materiallarining qo'shimcha adabiyot materiallari bilan boyitilishi.

7. O'quvchi bajarayotgan laboratoriya , amaliy hamda mustaqil ishlarning ilmiy yo'nalish bo'yicha maqsadga muvofiqligi.

8. O'quvchilar xulosasining ilmiy jihatdan to'g'ri , qisqa va mukammal bayon etilishi hamda uni o'qituvchi tomonidan nazorat qilinishi.

9. Dars davomida , yangi mavzuni bayon etish jarayonida ta'lim- tarbiya bilan bog'lanishi.

10. O'qituvchi va o'quvchilarning ilmiy nutq madaniyati.

Metodik tahlil – o'qituvchining dars jarayonida qo'llagan usullarining maqsadga muvofiq ekanligi ta'limning turiga va o'ziga xos xususiyatlariga qarab belgilanadi. O'quv materiallarini o'quvchilarga bayon qilish va tushuntirish jarayonida qo'llanilgan usullarning shu materialga mosligi yoki mos emasligi metodik tahlil davomida aniqlanadi. Shuni alohida ta'kidlash lozimki, o'qituvchi darsda qo'llagan usullarning samaradorligi, rang-barangligi, namunaviyligi uning o'tgan, yangi mavzu materialini o'quvchilarning qay darajada o'zlashtirib olganliklari bilan belgilanadi. Shu boisdan har bir dars kuzatuvchi (o'qituvchi, direktor , ilmiy bo'lim mudiri, inspektor yoki metodist) dars tahlilining bu

turiga alohida e'tibor bilan qarashi kerak. Dars metodlarini tahlil qilishda quyidagilarni hisobga olish maqsadga muvofiqdir:

1. Dars jarayonidagi o'qituvchi va o'quvchilar faoliyatining tashkiliy shakllariga ko'ra:

- a) hikoya usuli;
- b) og'zaki bayon usuli;
- v) suhbat usuli.

2. O'quvchilarning o'zlashtirishiga ko'ra:

- a) o'qituvchilarning so'zlash usuli;
- b) ko'rsatmali qurollardan foydalanish usuli;
- v) darslik, konturli karta, diagramma yoki jadvallar bilan ishlash usuli;
- g) laboratoriya asboblari bilan ishlash usuli;

d) texnika vositalaridan (informatika elektron hisoblash texnikasi, kinofilm, diafilm, radio, televizor kabilar) foydalanish usuli;

ye) sinf doskasidan, botanika, ekologiya yoki zoologiyaga tegishli bo'lgan turli ko'rgazmadalardan foydalanish usuli kabilar.

Xulosa. O'qituvchining darsini bir necha marta kuzatish va tahlil qilish, uning pedagogik mahorati, ish tizimi, o'quvchilarining o'zlashtirishi, bilim darajasi kabi sohaviy va kasbiy layoqati yuzasidan xulosa chiqarish imkonini beradi. Shu bilan birga o'zini-o'zi tahlil qilish tamoyili o'qituvchining o'z faoliyatidagi yutuq va kamchiliklarini aniqlash va bartaraf etishga oid maqsadli yo'lni belgilab olishiga asos bo'ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar.

1. Гофуров А.Т., Толипова Ж.О., Файзуллаев С.С., Азимов И.Т., Ахмадалиева Б. Биологияни ўқитишнинг умумий методикаси. Т., 2005 й.

2. Толипова Ж.О., А.Т.Гафуров. Биология ўқитиш методикаси. Методик қўлланма. Академик лицей ва коллежлари учун. Т., 2004 й.

3. Azixhodjaeva N.N. Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat. Toshkent, 2006 y.

4. Tolipova J.O., A.T.Gafurov. Biologiya o'qitish metodikasi. Biologiya bakalavriat ta'lim yo'nalishi talabalari uchun darslik. Т., 2012 y.

5. S.X.Sulliyeva, Q.G'.Zokirov. Biologiya o'qitish metodikasi. O'quv qo'llanma. Toshkent, 2020 y.